

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ**

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎ

**ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎ ԱՐԴԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆԻ
ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ**

17–19 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ, 2013 թ.

ՋԵԿՈՒՑՈՒՄՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԵՐԵՎԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

2014

ՀՏԴ 941 (479.25):391/395=919.81:809.198.1
ԳՄԴ 63.3(2Հ)+63.5(2Հ)+81.2Հ
Հ 246

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունքի
բյուրոյի որոշմամբ

Գիրքը հրատարակության է երաշխավորել
ՀՀ ԳԱԱ գիտահրատարակչական խորհուրդը

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ
Յուրի Սուվարյան (նախագահ), Արարատ Աղասյան,
Պավել Ավետիսյան, Համլետ Գևորգյան, Ավետիք Իսահակյան,
Վիկտոր Կատվայան, Վաչե Հովակիմյան, Լավրենտի Հովհաննիսյան, Միեր Հովհաննիսյան,
Աշոտ Մելքոնյան, Տեր Արարատ քին. Պողոսյան, Գևորգ Պողոսյան, Ռուբեն Սաֆրաստյան,
Հրանտ Քոչարյան (պատ. քարտուղար)

Հ 246 Հայագիտական միջազգային երկրորդ համաժողով. Հայագիտությունը և արդի
ժամանակաշրջանի մարտահրավերները: Ձեկուցումների ժողովածու.–
Եր.: ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 2014. 583 էջ + 10 էջ նկ.:

Ժողովածուն ընդգրկում է «Հայագիտությունը և արդի ժամանակաշրջանի մարտա-
հրավերները» խորագրով Հայագիտական միջազգային երկրորդ համաժողովի նյութերը:

Նախատեսված է հայագետների և հայագիտությամբ հետաքրքրվող ընթերցող լայն
շրջանների համար:

ՀՏԴ 941 (479.25):391/395=919.81:809.198.1
ԳՄԴ 63.3(2Հ)+63.5(2Հ)+81.2Հ

ISBN 978-5-8080-1112-0

© ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 2014

պատասխանն այսօր դժվար է միանշանակ գտնել, սակայն մեկ բան ակնհայտ է, որ այս տարածաշրջանում միապաշտական պատկերացումներին առնչվող Միթրա-Միհրը և Դիոնիսոսը իրենց կերպարներով և հիմնական բնութագրերով համադրելի են թե՛ միմյանց, թե՛ Խալդու հետ: Մյուս ուշագրավ և կարևորագույն փաստն այն է, որ դիտարկված բոլոր կերպարների պաշտամունքը (Աշշուր, Խալդի, Միթրա-Միհր, Դիոնիսոս) այսպես թե այնպես առնչվում է ժայռի կամ քարանձավի պաշտամունքին:

Ամփոփելով՝ կարելի է եզրակացնել, որ ժայռից ծնվող (Միթրա) կամ ժայռում, քարանձավում փակվող (Խալդի, Միթրա-Միհր, Դիոնիսոս) կամ ժայռ-աստծո (Աշշուր) պատկերացումներն այս տարածաշրջանում ունեն հնագույն ավանդույթներ, զարմանալիորեն այս բոլոր աստվածներն էլ ունեցել են կամ միապաշտական տարրեր (Խալդի, Աշշուր), կամ առնչվել են միապաշտական կրոնին՝ քրիստոնեությանը (Միթրա, Դիոնիսոս-Սաբազիտոս)՝ մեծապես պայմանավորելով մասն առնող մոտոնիստական ընկալումների տեղական առանձնահատկությունները, ինչպես մասն ակնհայտորեն, դրսևորվել քրիստոնեական տեղական եկեղեցական ճարտարապետության մեջ՝ ուրույն նկարագիր հաղորդելով նրան, իսկ խորհրդապաշտության, սիմվոլիկայի և պատկերագրական որոշ առանձնահատկությունների առումով երևան եկել մասն խաչքարային արվեստում, ինչն առավել մանրամասն դիտարկել է Ա. Ջարյանը¹²:

Yervand Grekyan, Hasmik Hmayakyan (Armenia)

MANIFESTATIONS OF MONOTHEISM IN THE ARMENIAN HIGHLAND (PRE-CHRISTIAN PERIOD)

During the history of the mankind there were several attempts of monotheistic reforms (Akhenatenian reform, Zoroastrianism) before establishing of the monotheistic religions. The ideas of monotheism have not been alien also for the population of the Armenian Highlands and the adjacent regions: they were based on ancient traditions such as cult of Aššur in Assyria, Haldi-Mithra-Dionysus in the Armenian Highlands. All this stipulated distinctive perception of the Christianity by the local population.

Բորիս Գասպարյան (Հայաստան)

ԱՐԵՆԻ-1 ՔԱՐԱՅՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

Արենի-1 քարայրը գտնվում է համանուն գյուղից մոտ 1,5 կմ հյուսիս-արևելք՝ Երևան-Եղեգնաձոր խճուղու աջ կողմում՝ խճուղուց դեպի Նորավանք տանող ճանապարհի սկզբնամասում՝ Արփա գետի ձախափնյա ժայռային գոյացությունների մեջ (Col. 3):

Հուշարձանի տարածքում իրականացվող հնագիտական աշխատանքները մեկնարկել են 2007 թ. և շարունակվում են մինչև օրս: Դրանք ղեկավարվում են ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Արփա գետի հովիտն ուսումնասիրող արշավախմբի կողմից՝ Քորքի համալսարանի (Իդլանդիա), Կալիֆոռնիայի համալսարանի Կոտսենի հնագիտության ինստիտուտի (ԱՄՆ) և այլ գիտական հաստատությունների (Կոնստանտինոպոլի համալսարան, Հայֆայի համալսարան և այլն) հետ իրականացվող համատեղ ծրագրերի շրջանակներում¹:

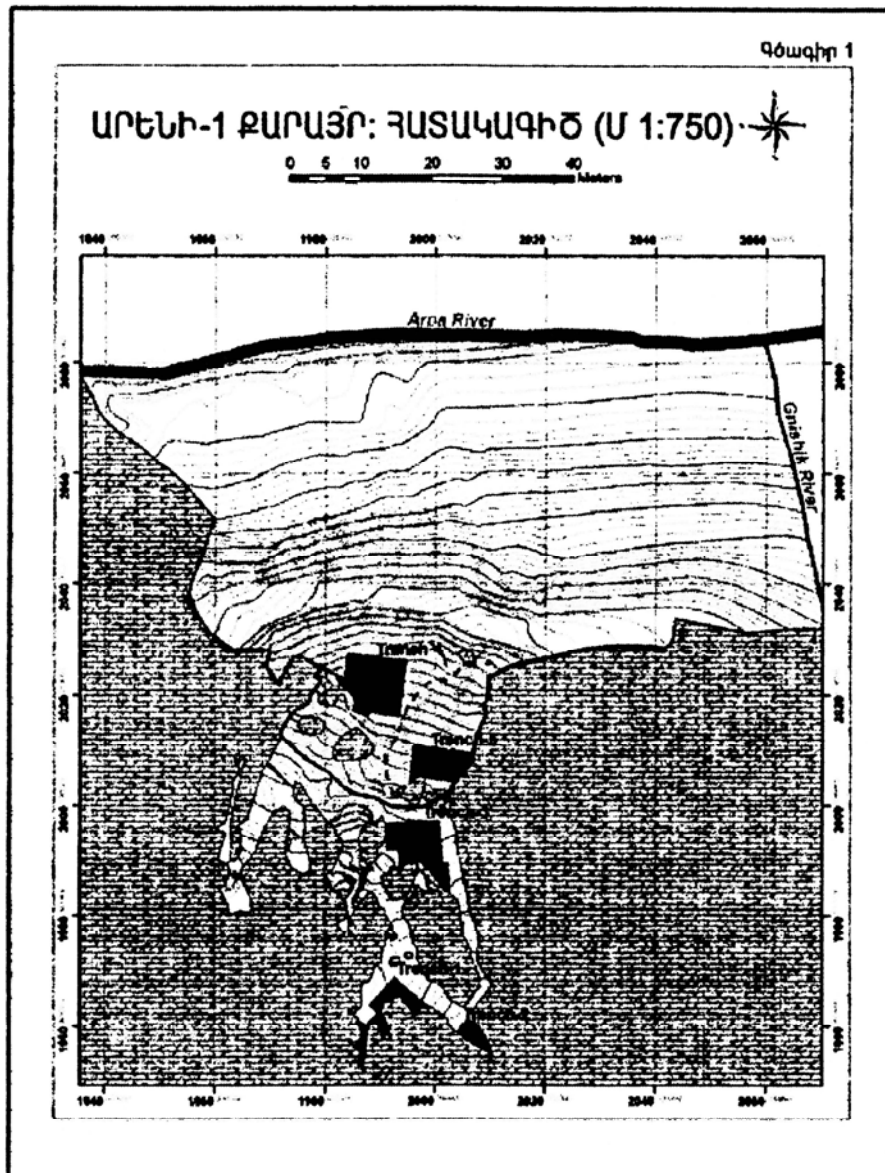
Արենի-1-ը կարաստային տիպի քարայր է՝ առաջացած կավճի հասակի կրաքարային ապարներում²: Քարայրը բաղկացած է թվով երեք դահլիճներից, որոնցից երկուսը՝ առաջինը և երկրորդը, միմյանց հետ կապված են անցումներով: Առաջին դահլիճում առկա են մասն տարաբնույթ անցուղիներ կամ խորշեր (զաղտնի սենյակներ), որոնք բացվում են դահլիճի տարբեր մասերում, և որոնց հիմնական մուտքերն այսօր արգելափակված են մասվածքներով: Առկա են մասն առաջին դահլիճի մակարդակից դեպի ներքև և դեպի վերև բացվող խորշեր կամ այսպես կոչված «նկուղային» և «վերին» հարկեր: Առաջին և երկրորդ դահլիճների մուտքերը բացվում են դեպի հյուսիս, երրորդ դահլիճի մուտքը նայում է հյուսիս-արևելք: Բոլոր դահլիճների ներսում չոր է: Առաջին դահլիճը, որը չափերով ամենամեծն է, ունի դեպի ժայռի ներքին մասը տանող երեք անցուղի՝ մեկ աջ և երկու ձախ: Քարայրի՝ ծածկի տակ եղած

¹² Ա. Ջարյան, Խաչքարերի խորհրդանշաններին և միթրականությանը վերաբերող պատկերագրական հարցեր. «Պատմաբանասիրական հանդես», 1989, 1, էջ 202-219:

¹ Sagona A., Past and Present Directions in the Archaeology of the Transcaucasus. – TUBA AR, 13/2010, p. 152.

² Л.А.Валесян, С.П. Бальян, Комплексное исследование пещер Арени Ехегнадзорского района. – Тезисы докладов международного симпозиума “Проблемы методики, охраны и реставрации пещерных комплексов”, Ереван, 1982, стр. 15-16.

ընդհանուր մակերեսը 870 քառակուսի մետր է, իսկ մինչև Արփա գետը հասնող և լանջնիվայր իջնող մերձքարայրային հրապարակով հանդերձ՝ մոտ 0,8 հեկտար (հատակագիծ 1):

Հատակագիծ 1.

Քարայրից կտրուկ դեպի գետն իջնող լանջի տեղամասում՝ աջ և ձախ կողմերի ժայռային գոյացություններին հարող հատվածներում, նկատելի են հզոր պարսպաշարի մնացորդներ, որոնք, ինչպես պարզվեց պեղման աշխատանքներից, վերաբերում են զարգացած միջնադարում քարայրի մուտքն արգելափակող պաշտպանական համակարգին: Լանջի ստորին, աջակողմյան մասում ժայռի արևմտյան պատին հարող հատվածում, տեսանելի է փոքր, խորշանման բացվածք, որը, պարսպաշարի առկայության պայմաններում կարող էր գաղտնի մուտքի դեր կատարել, քանի որ նրա վերջնամասը իր վերին, առաստաղային հատվածում բացվում է քարայրի հրապարակի՝ պարսպաշարից ներս ընկած տեղամասում:

Արենի-1-ի տարբեր հատվածներում 8 պեղաշրջանների ընթացքում իրականացված աշխատանքների արդյունքում հաջողվել է բացել ընդհանուրը 461 քառակուսի մետր մակերես՝ ներկայացված թվով 5 պեղավայրերի միջոցով (պեղավայրեր N 1-5): Դրանցից երկուսը՝ N 4-ը և 5-ը, տեղակայված են քարայրի դիմացի լանջին (հատակագիծ 1): Պեղումների ընթացքում այստեղ բացված լանջային նստվածքները պարունակում են ուշ միջնադարից մինչև էնեոլիթյան ժամանակաշրջանին վերաբերող՝ տեղատարված նյութեր (անտիկ, երկաթեդարյան, միջինբրոնզեդարյան): Այս պեղավայրերի ստորին շերտերում բացվել է էնեոլիթյան շրջանի աղբամոցը, որի տարբեր մակարդակներից հայտնաբերվել են մաև ստորին պալեոլիթի վաղագույն փուլերին բնորոշ գլաքարային գործիքներ: Դրանք ներկայացնում են Արփա գետի կիրճի բնակեցման սկզբնափուլերը (աղյուսակ 1):

1-3. Գլաբարային գործիքներ Արենի-1 քարայրից: կոթարձ (2009-2010 թթ. պեղումներ):

N 1, 2 և 3 պեղավայրերը տեղակայված են քարայրի առաջին դահլիճի ներսում, ընդ որում՝ N 3-ը դահլիճի սկզբնամասում՝ անմիջապես մուտքի մոտ, իսկ N 1-ը և 2-ը՝ նույն դահլիճի ներսում (Հատակագիծ 1): N 3 պեղավայրում իրականացված աշխատանքների արդյունքում փաստագրվել են ուշ, զարգացած և վաղմիջնադարյան ժամանակաշրջաններին բնորոշ նյութական մշակույթի մնացորդներ, որոնք ներկայացված են ինչպես խեցեգործական նմուշներով, այնպես էլ ապակյա, մետաղական, փայտյա, ոսկրյա իրերով, դրամներով, բուսական մնացորդներով և այլն: Պեղավայրի վաղմիջնադարյան շերտում բացվել են կտր հատակագծով կացարանի մնացորդներ, որը հասակագրվում է 7-9-րդ դարերով (Col. 4): Քարայրի ներսում առկա՝ զարգացած միջնադարյան փուլի (12-14-րդ դդ.) գործունեության արգասիք են երկու՝ ժապավենաձև թոնիքների մնացորդները և N1 պեղավայրի սահմաններում թաղված գինու կարասը:

Գիտաճանաչողական առումով անչափ կարևոր է նշված պեղավայրերի սահմաններում բացված՝ 2,5-ից մինչև 5 մ հզորությամբ՝ Զ.ա. V հազարամյակի վերջին քառորդից մինչև IV հազարամյակի կեսերն ընկած ժամանակագրական միջակայքով հասակագրվող ուշ էնեոլիթյան՝ թվով երեք բնակեցման հորիզոնների հերթափոխը, որոնք տարանջատված են միմյանցից թափվածքներով ու թրքաշերտերով: Վերջիններս ներկայացված են ամրացված հատակներով, դրանց հետ ասոցացվող հորերով, ինչպես նաև արտադրատնտեսական և ծիսական նշանակություն ունեցող կավակերտ կառուցվածքներով³ (Col. 4):

³ Areshian G.E., Gasparyan B., Avetisyan P.S., Pinhasi R., Wilkinson K., Smith A., Hovsepyan R., Zardaryan D., The Chalcolithic of Near East and the South-Eastern Europe: Discoveries and New Perspectives from the Cave Complex Areni-1, Armenia. – *Antiquity*, 86, 2012, pp. 115-130; Wilkinson K., Gasparyan B., Pinhasi R., Avetisyan P., Hovsepyan R., Zardaryan D., Areshian G.E., Bar-Oz G., Smith A., Areni-1 Cave, Armenia: A Chalcolithic – Early Bronze Age Settlement and Ritual Site in the Southern Caucasus. – *Journal of Field Archaeology*, vol. 37, No. 1, 2012, pp. 20-33.

Կավակերտ կառուցվածքների շարքում առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում դահլիճի ներսում փաստագրված՝ Ք.ա. IV հազարամյակի առաջին քառորդով հասակագրվող գինու արտադրական համալիրը, որն աշխարհում դեռևս գուցահեռներ չունի և համարվում է հնագույնը⁴ (Col. 5): Այն ուղեկցվում է թաղման և ծխական նշանակության յուրօրինակ համալիրներով:

Ընդհանուր առմամբ, քարայրի առանձնահատուկ միկրոկլիմայի շնորհիվ օրգանական ծագում ունեցող նյութերն այստեղ խիստ լավ են պահպանվել: Արդյունքում, հուշարձանից հայտնաբերված գործվածքների, կաշվե, փայտե, ոսկրե, մետաղե առարկաների, ինչպես նաև հնաբուսաբանական ու մարդաբանական մնացորդների ուսումնասիրությունը հնարավորություն է ստեղծում լիարժեք վերակազմելու քարայրի հնագույն բնակիչների գյուղատնտեսական և արտադրական-կենցաղային և այլ բնույթի տնտեսական գործունեության, արհեստների, արվեստի, ինչպես նաև ծխական պատկերացումների և աշխարհընկալման մանրամասները: Նշված իրերի շարքում եզակի է առաջին էնեոլիթյան հորիզոնից հայտնաբերված՝ աշխարհում դեռևս հնագույնը համարվող ամբողջական կաշվե կոշիկը, որը հասակագրվում է Ք.ա. IV հազարամյակի կեսերով⁵ (Col. 8): Առանձնակի հետաքրքրություն են ներկայացնում թաղման համար օգտագործված՝ ծխական նշանակության գունագարդ անոթները, որոնք զարմացնում են իրենց չափերով և զարդարման պատկերակարգով⁶ (Col. 6):

Արենի-1-ի պեղումների արդյունքում ի հայտ են բերվել մի քանի տասնյակը գերազանցող հյուսածո և գործած առարկաներ: Հնագիտական տարբեր իրավիճակներից պեղվել են զանազան բույսերից ոլորված քուղեր, եղեգից հյուսված խսիրների հատվածներ, զամբյուղներ, ձկնորսական ցանցի մի հատված, որոնք հասակագրվում են ուշ էնեոլիթով (Ք.ա. V հազարամյակի վերջին քառորդից մինչև IV հազարամյակի կեսերը): Հյուսածո առարկաների մի մասն ունի համեմատաբար պարզ, իսկ մյուսը՝ բավականին բարդ կառուցվածք: Առկա է ուշ էնեոլիթյան գործվածքի մեկ նմուշ, որի մանրաթելերը, ամենայն հավանականությամբ, պատրաստված են վուշից: Քարայրից պեղված գործվածքների գերակշիռ մասը վերաբերում է միջնադարի զանազան փուլերին՝ վաղից մինչև ուշ (4-ից մինչև 17-18-րդ դդ.): Դրանք բազմազան են իրենց տեխնիկատեխնոլոգիական հատկանիշներով և հումքի տեսակով, որոնց մեջ աչքի է ընկնում կարպետային գործվածքի՝ 7-9-րդ դդ. հասակագրվող մի հատված (Col. 7): Նշված գտածոները թույլ են տալիս որոշակի պատկերացում կազմել Արենի-1 քարայրի բնակիչների տնտեսական կյանքում անկվածագործության ունեցած տեղի և դերի վերաբերյալ:

Այսպիսով, Արենի-1 քարայրը առաջնակարգ հնագիտական սկզբնաղբյուր է, որի համալիր ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս Հայկական լեռնաշխարհում կոմպլեքս հասարակությունների ձևավորման գործընթացը՝ սկսած առնվազն Ք.ա. V հազարամյակի վերջին քառորդից, ինչպես նաև ընդգծում է քարայրների ունեցած դերն ու նշանակությունը Վայոց Ձորի բնակչության կենսագործունեության, նյութական մշակույթի և հոգևոր պատկերացումների ձևավորման մեջ տարածաշրջանային տեսանկյունից:

Boris Gasparyan (Armenia)

Main Results of the Investigations in Areni-1 cave

The archaeological excavations in Areni-1 cave started since 2007. The site is located in the Arpa River canyon, around 1,5 km north-east from the Areni village (Voayots Dzor Province of Armenia). The investigations at the site brought to light cultural remains reflecting at least three occupational phases or

⁴ Barnard H., Dooley A.N., Areshyan G., Gasparyan B., Faull K.F., Chemical Evidence for Wine Production Around 4000 BCE in the Late Chalcolithic Near Eastern Highlands. – Journal of Archaeological Science, 38, 2011, pp. 977-984.

⁵ Pinhasi R., Gasparyan B., Areshyan G., Zardaryan D., Smith A., Bar-Oz G., Higham T., First Direct Evidence of Chalcolithic Footwear from the Near Eastern Highlands. – Plos ONE, JUNE 2010, vol 5, Issue 6: e10984. doi: 10.1371/journal.pone.0010984; Зардарян Д. Э., Гаспарян Б., О двух разновидностях древней обуви из Армении. – “Новые Материалы и Методы Археологического Исследования”, Тезисы докладов научной конференции молодых ученых, Москва, 15-17 марта 2011 года, ИА РАН, Москва, 2011, стр. 8-9.

⁶ Зардарян Д. Э., Гаспарян Б., Позднеэнеолитическая керамика пещеры Арени-1. – Международная Научная Конференция “Археология, Этнология и Фольклористика Кавказа”, Сборник Кратких Содержаний Докладов, Тбилиси, 25-27 июня 2009 года, Ответственный редактор Г. Гамбашидзе, Издательство “Меридиани”, Тбилиси, 2010, стр. 154-156; Зардарян Д., Керамика позднего энеолита Армении. – Международная Научная Конференция “Археология, Этнология и Фольклористика Кавказа”, Сборник Кратких Содержаний Докладов, Тбилиси–Гори–Батуми, 27-30 сентября 2010 года, Ответственный редактор Г. Гамбашидзе, Издательство “Меридиани”, Тбилиси, 2011, стр. 123-124; Зардарян Д. Э., О ранних проявлениях элементов Куро-Аракской культуры в позднеэнеолитической керамике Арени-1. – “Проблемы Археологии Кавказа (К 70 летию Ю.Н. Воронова)”, Сборник Материалов Международной Научной Конференции посвященной к 70 летию Ю.Н. Воронова, 10-11 мая 2011 г., г. Сухуми, Ответственный редактор А.Ю. Скаков, Издательство “АБИГИ”, Сухум, 2011, стр. 53-57; Зардарян Д. Э., Расписная посуда конца V - начала IV тыс. До н.э. из пещеры Арени-1. – “Новые Материалы и Методы Археологического Исследования”, Материалы II международной конференции молодых ученых, Москва, 19-21 марта 2013 года, Ответственные редакторы В.Е. Родинкова и А.Н. Феодорова, ИА РАН, Москва, 2013, стр. 49-51.

horizons of the Late Chalcolithic sequence, which are dating back to the Last Quarter of the V to Mid IV Millennia BCE. Among the most important discoveries of the site are the oldest leather shoe and the wine production complex. Due to the unique microclimate of this ecological niche artifacts with organic origins have exceptional state of preservation, which is making Areni-1 as an outstanding source for study of the origins of the complex societies in Armenians Highlands. The cave site yielded important finds dating back to the medieval period as well, especially fragments of textile and carpets, proving the ancient roots of the Armenian carpet production.

Лусинэ Гуцян (Россия)

ИЗ ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗАПАДНО-АРМЯНСКИХ КОЛЛЕКЦИЙ В СОБРАНИИ РЭМ

Российский этнографический музей является одним из крупнейших музеев мира, в котором хранятся более полумиллиона экспонатов, характеризующих традиционный быт более 150 народов Российской империи и сопредельных ей стран.

РЭМ был основан в 1902 году как Этнографический отдел Русского музея императора Александра III. Созданием комплексного музейного института практически завершается идеологически и научно обоснованный период музеестроительства империи, длившийся около одного столетия.

Коллекции по этнографии армян начали собираться с первых лет организации Этнографического отдела и продолжаются до сих пор. В настоящее время они являются одними из наиболее полных и представительных – всего насчитывается более 3 000 предметов, отражающий армянскую традиционную культуру, которые охватывают период с XIX в. до настоящего времени. Кроме того, в музейном собрании имеются иллюстративные и фотоколлекции, относящиеся к этнографии армян, насчитывающие более 2 500 экспонатов.

Обширной по составу и количеству экспонатов представляется группа вещевых и фотоколлекций из Ванской области не лучше: области Вана, датированная временем сбора – 1916 годом, которая представляет традиционную культуру армян (4 предметных и 6 фотографических коллекций), айсоров (две коллекции), курдов (2 коллекции) и турок-османов – одна коллекция. Причем армянские коллекции и предметы составляют абсолютное большинство – около 400. Географический диапазон собранных предметов традиционной культуры армян охватывает территорию вокруг озера Ван. Представлены вещи из Вана, Алура, Битлиса, Муша, Шатаха и 23 сел.

Основу армянских коллекций из Ванской области представляют 5 полных костюмных комплексов: 3 мужских костюма из Алура и Шатаха и два – женских из Алура и Битлиса. Кроме того в собрание вошли головные уборы (мужские вышитые шапки, женские платки, девичьи накосные украшения), образцы вышивок мужских рубаш, детская одежда, а также многообразные ювелирные украшения – налобные, височные, шейные украшения, серьги, браслеты, пряжки и др.

Источниковедческая ценность данных предметов придает уверенность в том, что вещи бытовали – использовались их владельцами, на это указывает в первую очередь сохранность практически всех предметов коллекций. В качестве примера можно привести пару вязанной из разноцветной шерсти мужской обуви, которая была приобретена потертой и со следами грязи на подошве.

Текстильное ремесло представлено обширной коллекцией (153 предмета) набойных досок и другими инструментами ванского набоечного производства, а ковроткачество – тремя коврами, изготовленными в г. Битлисе. Таким образом, данные коллекции дают возможность также уточнить степень распространения и ареал бытования ремесла и промыслы армянского населения региона, например, ювелирного, набойного дела – как мужского ремесла, ковроткачества, вышивки – как женского.

Некоторые отдельные элементы костюма позволяют составить типологический ряд, так, например, 14 вышитых мужских шапок *араччи* позволяют выявить локальные особенности техник изготовления и орнаментальных особенностей или наоборот схожести декора.

Предметы хорошо аннотированы, с указанием на то, кто именно носил тот или иной элемент костюма, так например, *перек* – подвеска к косе девочки из Алура, *меджкап* – пояс мальчика, *взноц* – шейный платок мальчика, *фес* – девичья шапочка, что делает их ценным источником для выявления способов маркирования половозрастных и социальных статусов в армянской среде.

Краткая характеристика ванских коллекций показывает, что им присущи два важных компонента научного этнографического материала – комплексность и типологическая полнота.

Col. 3

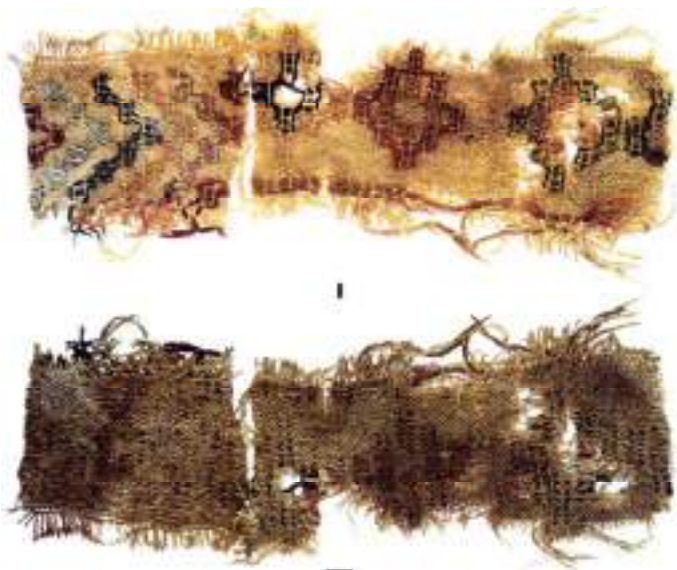
Col. 4

Col. 5

Col. 6

Col. 7

Col. 8